

Шинкар С.М.здобувач кафедри
фінансово-економічної безпеки обліку і оподаткування
Української академії друкарства

БАЗОВІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Складні умови ведення бізнесу, які характерні для більшості вітчизняних промислових підприємств, актуалізують необхідність ретельного дослідження проблеми забезпечення необхідного рівня економічної безпеки кожного суб'єкта господарювання. Належний рівень економічної безпеки уможливує як збереження бізнесу, так і формування підґрунтя для сталого розвитку певного суб'єкта господарювання. Забезпечення економічної безпеки потребує визначення теоретичного базису, що передбачає формування сучасного трактування поняття «безпека». Проведене дослідження дало змогу виявити та обґрунтувати важливість трактування безпеки не лише як статичної, але й як динамічної категорії. Доведено, що базовими умовами забезпечення безпеки соціально-економічної системи виступають стабільність, стійкість, рівновага, надійність, життєздатність, адаптація та гнучкість. Здійснене узагальнення дало змогу обґрунтувати власне розуміння та сформулювати теоретичне підґрунтя для удосконалення управління економічною безпекою промислового підприємства.

Ключові слова: безпека, небезпека, ризик, загроза, виклик, економічна безпека, промислове підприємство, соціально-економічна система.

Сложные условия ведения бизнеса, которые характерны для большинства отечественных промышленных предприятий, актуализируют необходимость тщательного исследования проблемы обеспечения необходимого уровня экономической безопасности каждого субъекта хозяйствования. Надлежащий уровень экономической безопасности позволяет как сохранение бизнеса, так и формирование основы для устойчивого развития определенного субъекта хозяйствования. Обеспечение экономической безопасности требует определения теоретического базиса, который предусматривает формирование современной трактовки понятия «безопасность». Проведенное исследование позволило выявить и обосновать важность трактовки безопасности не только как статической, но и как динамической категории. Доказано, что базовыми условиями обеспечения безопасности социально-экономической системы выступают стабильность, устойчивость, равновесие, надежность, жизнеспособность, адаптация и гибкость. Существенное обобщение позволило обосновать собственное понимание и сформулировать теоретическую основу для совершенствования управления экономической безопасностью промышленного предприятия.

Ключевые слова: безопасность, опасность, риск, угроза, вызов, экономическая безопасность, промышленное предприятие, социально-экономическая система.

Постановка проблеми. Безпековий аспект функціонування вітчизняних підприємств все частіше сприймається як першочерговий, що потребує особливої уваги. Причинами цього є не лише складні умови функціонування, але й усвідомлення того, що кожне рішення повинне прийматися з урахуванням можливості зміни рівня безпеки, від чого залежить не лише ефективність реалізації певних організаційно-економічних заходів, але й існування підприємства як певної соціально-економічної системи. В цьому контексті доцільно навести висловлювання Н. Масленикової, сутність якого полягає в тому, що в існуванні певної системи ключову роль відіграють дві рушійні сили, а саме «бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самоудосконалюватися)» [10, с. 6]. Отже, вважаємо, що важливість виживання суб'єкта господарювання вимагає

зосередження уваги на формуванні теоретичних засад гарантування безпеки підприємства як соціально-економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробці питань підтримки достатнього рівня економічної безпеки підприємства багато уваги приділяють вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Л. Абалкін, В. Абрамов, О. Ареф'єва, В. Андрійчук, О. Білорус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Горбулін, А. Гордєєв, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло [6], З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко [7], О. Ляшенко, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко [14], В. Пономаренко, Я. Пушак, Н. Реверчук, О. Терещенко, В. Франчук, О. Черняк, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, В. Ярочкін.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць провідних учених, зазначаємо, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо досліджені важливі питання забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Метою дослідження є відображення результатів формування теоретичного підґрунтя забезпечення необхідного рівня економічної безпеки для сталого розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все підкреслимо, що проблема забезпечення безпеки, зокрема економічної, загалом не є новою. Так, вона постала особливо гостро для вітчизняних підприємств на початку 90-х років, але в історичному ракурсі її вирішенням займаються уже впродовж тисячоліть. Наприклад, ще в Давньому Китаї в 3–4 ст. до н. е. в трактаті «Гуаньцзи» досягнення безпеки вбачалось у встановленні рівноваги між попитом та пропозицією, зокрема через державну закупівлю та емісію грошей [16, с. 123]. Питанню забезпечення безпеки держави була приділена увага у давньоіндійському трактаті «Артхашастра – або наука політики», створення якого датується 1 ст. до н. е. [5, с. 25], та у творах Лі Гоу (1009–1059 рр.), китайського науковця, який обґрунтовував фінансові важелі впливу на безпеку країни.

Формування уявлень про безпеку присутнє і у філософських працях західного світу, хоча трактування сутності є суттєво відмінним, адже увага концентрувалася на особистості. Так, Аристотель висловлювався, що «безпека – це природне відчуття людини любові до самої себе» [4, с. 137], а Епікур дотримувался уявлень, що «найбільшу безпеку може досягнути завдяки тихому життю подалі від натовпу» [4, с. 138]. Потрібно визнати і те, що в подальшому філософи поступово відійшли від індивідуального характеру застосування безпеки на користь її реалізації в межах соціальних утворень, тобто громади й держави. Саме такої думки дотримувался Платон, який поєднував безпеку громадян із безпекою держави, яка повинна захистити їх від зовнішніх загроз.

Підбиваючи певні підсумки, можемо стверджувати, що в історичному ракурсі безпеку найбільшою мірою розглядали як стан захищеності індивідуума, громади та держави від негативної дії загроз, зміст яких з часом змінювався.

Якщо до уваги брати сучасні визначення поняття «безпека», то доцільно сконцентруватися на кількох, які безпосередньо пов'язані з вирішенням проблеми забезпечення економічної безпеки на різних рівнях управління. Так, Я. Жаліло вбачає, що «для людини є два виміри: по-перше, людина почувається безпечно, якщо вона відчуває захищеність у кон-

кретний момент часу; по-друге, коли має упевненість у власному майбутньому» [6, с. 19]. На пріоритетності захищеності в трактуванні безпеки наполягає і Е. Коротков [8, с. 15], але у своєму визначенні він говорить про стан «будь-якого об'єкта». Дещо іншої точки зору дотримується Г. Пастернак-Таранущенко, який безпеку трактує як динамічну категорію з можливістю функціонування «в оптимальному режимі з найбільшою надійністю» [14, с. 68].

В науковій літературі до категоріального апарату безпеки включають такі терміни, як, зокрема, «стабільність» та «стійкість», «рівновага» та «адаптація», «надійність» та «гнучкість». Безперечно, поруч із безпекою застосовуються й інші, зокрема «небезпека», «виклик», «ризик», «загроза» [13, с. 15–17], але у статті ми зосередимо увагу виключно на першій групі термінів.

За результатами проведеного узагальнення була виявлена певна відмінність у трактуванні термінів «стабільність» та «стійкість», хоча вони в англійській мові представлені одним терміном “stability”. Окрім цього, в трактуванні кожного терміна вдалося визначити низку ключових підходів, які ми послідовно і коротко розглянемо. Стосовно терміна «стабільність» визначено наявність таких підходів:

- «ототожнення з рівновагою» (Л. Карась, Т. Клебанова, Н. Дубровіна, О. Полякова, В. Сумін, Н. Федоренко та ін.);

- «досягнення на основі ресурсного забезпечення» (Р. Пастернак-Таранущенко, Г. Чернова);

- «забезпечення через покращення фінансового стану та високої ефективності господарської діяльності» (В. Гончаров, В. Іванов, А. Кузнецов, Л. Костирко, С. Тхор та ін.).

Узагальнюючи охарактеризовані вище підходи до трактування стабільності як складової категоріального апарату безпеки, можемо стверджувати, що стабільність соціально-економічної системи, зокрема промислового підприємства, полягає в здатності зберегти свою структуру та основні параметри розвитку, попри вплив зовнішнього та внутрішнього середовища.

Наступним терміном є «стійкість». Як нами уже зазначалося вище, він певним чином споріднений зі стабільністю. Зазначене впливає і зі змісту виділених наукових підходів до його трактування:

- «здатність протидіяти негативному впливу середовища функціонування» (В. Бугай, О. Василенко, Дж. Касті, Л. Лопатнікова);

- «здатність повертатися до стану рівноваги» (Е. Левицький, А. Севаст'янов, Ю. Сімех та ін.);

- «здатність забезпечити позитивну динаміку показників фінансового стану та результатів господарської діяльності» (Н. Алексеєнко, В. Долятовській, І. Касаков, І. Коханенко, Р. Єрмейчук, А. Колобов).

Підбиваючи певні підсумки, можемо стверджувати, що стійкість системи можна трактувати як її здатність протистояти негативному впливу зовнішніх та внутрішніх чинників для пошуку нового стану рівноваги, що є можливим за наявності у суб'єктів безпеки необхідних ресурсів.

За результатами дослідження сутності як стабільності, так і стійкості було виявлено, що їх зміст частково ототожнюють з іншим терміном, який характеризує стан системи, – «рівновага». Проведений огляд дав змогу виявити, що серед науковців існує певна однастайність у трактуванні цього терміна. Отже, на нашу думку, доцільно процитувати лише два. Перше визначення міститься у праці О. Лебедева та А. Каньковської: «здатність системи за відсутності зовнішніх впливів зберігати як завгодно довго задалегідь заданий стан» [9, с. 68], а автором другого є В. Веселовский: «одним з основних принципів під час розроблення механізму управління економічною безпекою виступає принцип сталої нерівноваги, згідно з яким живі системи ніколи не бувають у рівновазі й виконують за рахунок своєї вільної енергії постійну роботу проти рівноваги» [2, с. 177]. На нашу думку, саме друге визначення заслуговує особливої уваги. Водночас доцільно підкреслити, що під дією внутрішніх та зовнішніх чинників система втрачає свою рівновагу, і завдання суб'єктів безпеки полягає у її відновленні, але з урахуванням змінених умов існування та розвитку внаслідок того, що саме рівновага забезпечує існування системи, її стабільність та стійкість. Тобто виконання окресленого завдання суб'єктами безпеки щодо досягнення нетривалої рівноваги має мати системний характер.

Зроблені висновки доводять необхідність приділення уваги наступному терміну – «адаптації». Сутність більшості досліджених визначень цього терміна є досить схожою, і вони полягають у здатності системи пристосуватися до зміни умов існування. Більш того, колектив авторів у складі Г. Козаченко, В. Пономарьова та О. Ляшенко [7, с. 122] доводять, що адаптацію потрібно трактувати як «основний спосіб забезпечення економічної безпеки підприємства». Погоджуючись із думкою цих науковців, вважаємо доцільним підкреслити, що адаптивність системи повинна мати місце тоді, коли система нездатна протистояти дії певних чинників, наприклад зовнішнім загрозам, але інакше пріоритет повинен віддаватися захисним заходам з метою ефективної протидії та збереження стабільності й стійкості системи.

Поруч зі стійкістю, стабільністю, рівновагою та адаптацією для характеристики безпеки соціально-економічних системи використовують,

хоча рідше, такі терміни, як «життєздатність», «надійність» та «гнучкість».

Коротко зазначимо, що сьогодні в Україні дослідження життєздатності відбувається на основі наукового доробку двох шкіл. Перша під керівництвом Ю. Лисенко життєздатність трактує як можливість функціонування економічної системи протягом необмеженого періоду часу в умовах дії збурюючих факторів за прийнятної рівня ефективності [11, с. 63]. Друга, засновником якої є Л. Сергеева, доводить, що під цим терміном потрібно розуміти «здатність нескінченно довго зберігати й підтримувати самостійне існування» [12, с. 113]. Загалом погоджуючись з обома підходами, вважаємо доцільним підкреслити хибність думок певної частини науковців, які ототожнюють життєздатність із поняттями фінансової стійкості та прибутковості. На нашу думку, життєздатність системи з точки зору гарантування її безпеки полягає в здатності забезпечувати живучість, зокрема через самовідновлення, для підтримки вибраної траєкторії розвитку.

Термін «гнучкість» майже не використовується в безпекознавстві, але визначення, надане С. Глаголевим, який розуміє під ним «здатність реагувати на зовнішні збурюючі дії, уникаючи повної структурної перебудови або руйнування системи» [3, с. 12], доводить необхідність хоча б фрагментарно розглянути і його. Цікавим є визначення групи науковців [15, с. 45], які підкреслюють важливість для системи «максимально швидко змінити свою діяльність та перейти з найменшими затратами з одного стану до іншого». В цьому контексті важливо підкреслити, що гнучкість повинна виявлятися не лише стосовно змін, які мають місце у зовнішньому середовищі, але й з урахуванням внутрішніх умов, зокрема в процесі удосконалення взаємодії різних груп суб'єктів безпеки.

Термін «надійність» активно застосовується в техніці для окреслення здатності технічного об'єкта виконувати свої функції упродовж певного періоду часу [1, с. 13–15]. В економіці його застосування певним чином обмежене, зокрема він трактується як здатність системи здійснювати свою фінансово-господарську діяльність незалежно від дії зовнішнього середовища. Стосовно ж забезпечення безпеки певної соціально-економічної системи, то надійність передбачає здатність зберігати основні параметри функціонування незалежно від дії зовнішніх та внутрішніх чинників.

Узагальнюючи сутність кожного охарактеризованого терміна, ми визначили базові умови забезпечення безпеки певної соціально-економічної системи, якою може бути промислове підприємство, і в графічному вигляді представили це на рис. 1.

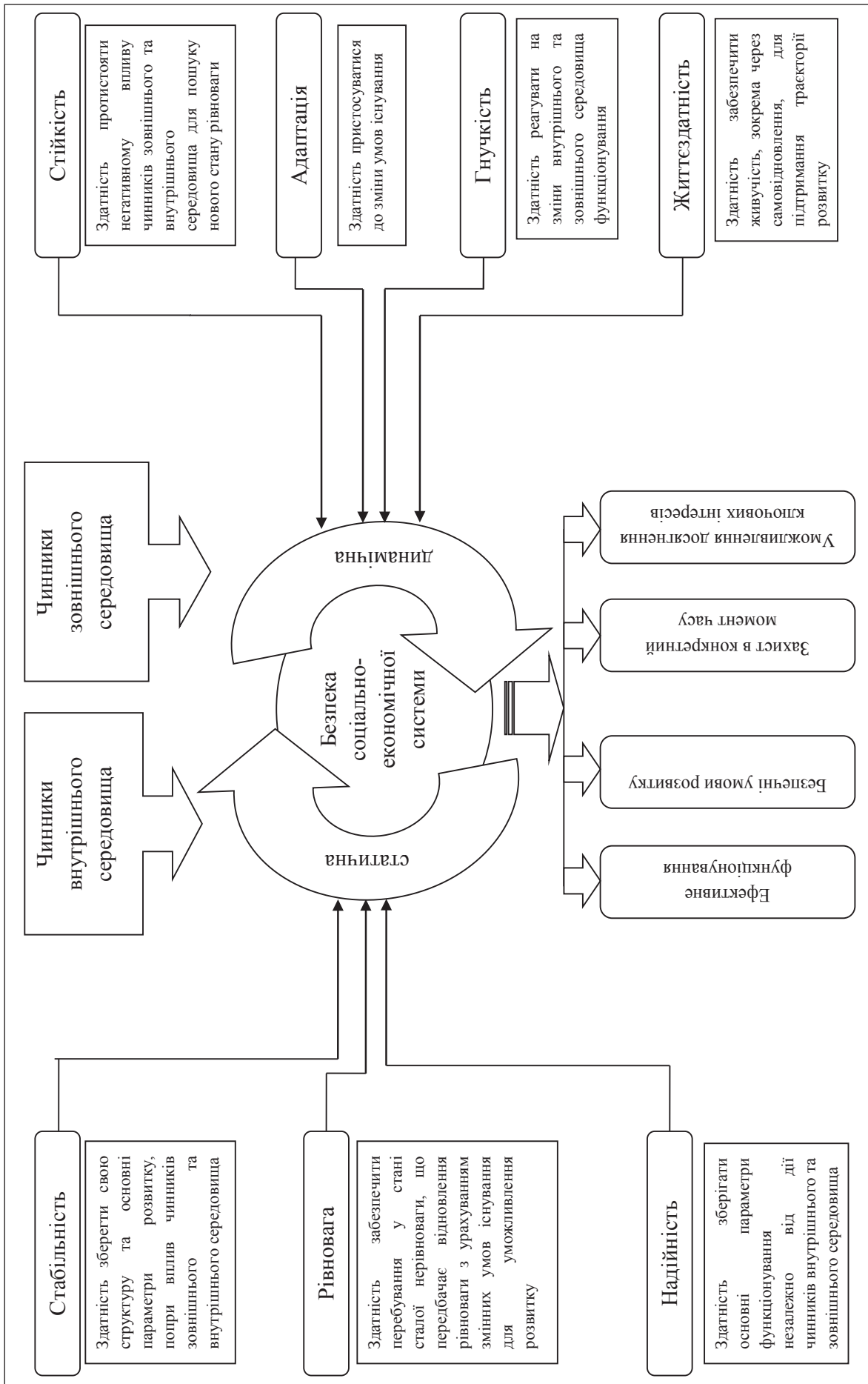

Рис. 1. Базові умови забезпечення безпеки соціально-економічної системи (зокрема, промислового підприємства)

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що безпека соціально-економічної системи, якою є кожне промислове підприємство, може бути досягнута через:

- захист у конкретний момент часу;
- формування безпечних умов розвитку;
- забезпечення ефективного функціонування з можливістю досягнення ключових інтересів.

Звідси випливає, що безпеку потрібно трактувати не лише як статичну, але й як динамічну категорію, яка передбачає певні заходи та потребує їх вжиття.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи, вважаємо доцільним ще раз підкреслити, що безпека виступає як статичною, так і динамічною категорією, отже, її досягнення вимагає вжиття певної сукупності

взаємопов'язаних заходів, реалізація яких спрямована на забезпечення стійкості, стабільності, надійності, адаптивності, гнучкості, життєздатності та нетривалої рівноваги.

Визначені теоретичні аспекти забезпечення безпеки соціально-економічної системи можуть бути застосовані за розроблення методичних засад вжиття захисних заходів суб'єктами економічної безпеки промислових підприємств.

З огляду на те, що джерелом зниження рівня безпеки через виникнення та реалізацію викликів, ризиків та загроз є як зовнішнє середовище, так і внутрішні неконтрольовані процеси, вважаємо за доцільне в подальшому приділити увагу розробленню організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою промислових підприємств.

Список використаних джерел:

1. Баранівська Х. Стійкість підприємства як його властивість. Інноваційно-орієнтовані засади максимального використання потенціальних можливостей виробництва в умовах євроінтеграції: мат. наук.-практ. інт.-конф. (Тернопіль, 14–15 жовтня 2010 року). Тернопіль: Крок, 2010. 221 с.
2. Веселовский В. О сущности живой материи. Москва: Мысль, 1971. 296 с.
3. Глаголев С. Формирование экономического механизма гибкого развития промышленного предприятия: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – промышленность». Белгород, 2002. 18 с.
4. Дьяконов И., Неронова В., Свенцицкая И. История древнего мира. Москва: Наука, 1983. 353 с.
5. Єременко В. Історія економічної науки. Київ: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2002. С. 25.
6. Жаліло Я. Економічна безпека України: проблеми і перспективи: матеріали круглого столу. Урядовий кур'єр. 1998. № 154–155. С. 18–25.
7. Козаченко А., Пономарев В., Ляшенко А. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: моногр. Киев: Либра, 2003. 280 с.
8. Коротков Э., Беляев А. Управление экономической безопасностью общества. Менеджмент в России и за рубежом. 2001. № 6. С. 8–26.
9. Лебедев О., Каньковская А. Основы менеджмента. Санкт-Петербург: МИМ, 1998. 192 с.
10. Масленикова Н. Управление развитием организации. Москва: Центр экономики и маркетинга, 2002. 304 с.
11. Лысенко Ю., Тимохин В., Руденский Р. и др. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике: монография. Донецк: Юго-Восток Лтд, 2009. 350 с.
12. Сергеева Л., Бакурова А., Воронцов В., Зульфугарова С. Моделирование структуры життєздатних соціально-економічних систем: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2009. 200 с.
13. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства: моногр. / за заг. ред. А. Штангрета. Львів: Укр. акад. друкарства, 2017. 276 с.
14. Пастернак-Таранущенко Г. Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язання. Вісник НАН України. 1998. № 11–12.
15. Полякова О., Милов А. Моделирование системных характеристик экономики: учеб. пособие. Харьков: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2004. 296 с.
16. Штейн В. Экономическая мысль на Древнем Востоке, Гуань-цзы. Москва: Издательство восточной литературы, 1959. 258 с.

Shynkar S.M.

BASIC CONDITIONS OF PROVIDING ECONOMIC SAFETY AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

Complex business conditions, which are typical for the majority of domestic industrial enterprises, actualize the need for a thorough study of the problem of ensuring the necessary level of economic security for each enterprise. The proper level of economic security allows both the preservation of business and the formation of the basis for the sustainable development of a particular enterprise. Ensuring economic security requires the definition of a theoretical basis, which provides for the formation of a modern interpretation of the concept of "security". The conducted research allowed revealing and justifying the importance of the interpretation of security not only as a static but also as a dynamic category. It is proved that the basic conditions for ensuring the security of the socio-economic system are: stability, firmness, equilibrium, reliability, vitality, adaptation, and flexibility.

The own interpretation of the key components of the categorical security apparatus is justified: stability – the ability to maintain its structure and the main parameters of development in response to external and internal factors; firmness – the ability to withstand the negative impact of external and internal factors to find a new equilibrium state; balance – the ability to provide a state of permanent disequilibrium, providing for the restoration of equilibrium taking into account the changing conditions of existence for the possibility of development; adaptation – the ability to adapt to changing conditions of existence; flexibility – the ability to respond to changes in the internal and external functioning environment; reliability – the ability to maintain the basic parameters of the operation, regardless of the effect of factors of the internal and external environment; viability – the ability to provide vitality, including through self-healing, to maintain the trajectory of development.

It is proved that the safety of the socio-economic system, which is also every industrial enterprise, can be achieved through: protection at a particular moment in time; formation of safe development conditions; ensuring effective functioning with the possibility of achieving key interests.

The theoretical aspects of ensuring the safety of the socio-economic system can be applied in developing methodological bases for the implementation of protective measures by subjects of economic security of industrial enterprises.

Despite the fact that both external environment and internal uncontrolled processes are the sources of the decrease in the level of security, because of the emergence and realization of challenges, risks, and threats, we consider it appropriate to pay attention to the development of the organizational and economic mechanism for managing the economic safety of industrial enterprises.

Key words: security, danger, risk, threat, challenge, economic security, industrial enterprise, socio-economic system.